

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl/Year: 6, Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2

Haziran/June-2025

Yedi Kıraate Göre En'âm Sûresinde Bulunan İzmâr (Hazif) İcâzı
The Miracle of Izmar (Hazif) in the Surah An'am According to the Seven Readings

Ferit DİNÇER

Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniv. İslami İlimler Fak.
Associate Professor, Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences
AĞRI/TÜRKİYE

dincerferit@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3269-4310>

Atıf / Citation:

Dinçer, Ferit. “Yedi Kıraate Göre En'âm Sûresinde Bulunan İzmâr (Hazif) İcâzı”. *Genç Mütefekkirler Dergisi* 6/2 (Haziran/June), 378-404.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.15620082>

Yayın Bilgisi/Publication Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date Received:17.03.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted:25.05.2025

Sayfa Aralığı/ Page Range:378-404

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Nihat DEMİRKOL / TÜRKİYE

ÖZET

Mekke döneminde nazil olan En‘am sûresi, bir gecede nâzil olmuş, ismini, bazı ayetlerde geçen ve (koyun, keçi, deve, sığır ve manda cinsi evcil) bazı hayvanlara delalet eden En‘am kelimesinden almıştır. Sûre; tevhid, Peygamberlik, yaratılış, diriliş, şirk ve dalâlette olanların sapkın görüşlerini red, özellikle eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlar, helal haramla ilgili birçok hüküm ihtiva etmesi açısından önemi haiz bir sûredir. Hiç şüphesiz sûre, farklı açılardan birçok çalışmaya konu edilmiştir. Ancak özellikle *yedi kıraate göre sûrede bulunan hazif icâzı* ile ilgili müstakil bir esere muttali olunamadığından böyle bir çalışma uygun ve yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda giriş kısmında sûreyi tanıtıcı mahiyette olacak şekilde kısa bir bilgi verilecek; sonra sırasıyla sûrede bulunan farklı kıraatler tesbit ve izah edilmeye çalışılacaktır. Yine meşhur yedi kıraate göre sûrenin ayetlerinde bulunan hazifler tespit edilerek, hangi kıraate göre hazif icâzı oluşacağı izah dilecektir. Bu araştırmada, alanla ilgili gerek tefsir gerekse de klasik ve modern kıraat ilmi literatüründen istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur‘an, En‘âm Sûresi, Yedi Kıraat, İzmâr, Hazif, İcâz.

ABSTRACT

Surah al-An'am, which was revealed during the Meccan period, was revealed in a single night and took its name from the word al-An'am, which appears in some verses and refers to certain domestic animals (sheep, goat, camel, cattle and buffalo). The surah is important in terms of containing many rulings regarding monotheism, prophethood, creation, resurrection, rejection of the heretical views of those in polytheism and misguidance, especially animals whose meat can and cannot be eaten, and what is lawful and unlawful. Undoubtedly, the surah has been the subject of many studies from different perspectives. However, since an independent work has not been reached especially regarding the miraculousness of the surah according to the seven readings, such a study was thought to be appropriate and useful. In this context, brief information will be given in the introduction to introduce the surah; then, the different readings in the surah will be tried to be determined and explained. Again, according to the famous seven readings, the omissions in the verses of the surah will be determined and it will be explained according

to which reading the omission will occur. In this research, both the exegesis and the classical and modern recitation literature related to the field will be used.

Key Words: Quran, Surah An'am, Seven Recitations, Izmar, Hazif, Ijaz.

GİRİŞ

En'âm Sûresi, Mekke devrinin sonlarında tamamı bir gecede nâzil olmuştur. Ancak bazı âyetlerinin (20, 21, 91, 92, 93, 98, 114, 145, 151, 152, 153) Medine devrinde nâzil olduğuna dair rivâyetler de vardır. Âyet sayısı 165 olup fâsılları (لم نظر) ibaresinde yer alan ن، م، ل، ظ، هارfleridir. Sûre ismini 136, 138 ve 139. âyetlerde geçen ve “deve, sığır, koyun ve keçi” anlamına gelen en'âm (tekili ne'am) kelimesinden alır. Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair kesin deliller, puta tapıcılığı red ve iptal eden delil ve hüccetler ihtiva etmesinden dolayı (âyet 83, 149) Hüccet sûresi adıyla da anılır. En'âm sûresinde tevhid inancının, peygamberliğin, yaratılışın, yeniden dirilişin kesin delilleriyle şirk ve dalâlet ehlinin sapık görüşlerini, bâtil inanışlarını red ve iptal eden deliller bulunmakta, eti yenilen ve yenilmeyen hayvanlarla ilgili açıklayıcı bilgiler, helâl ve harama ait hükümler yer almaktadır.¹

İsminden de anlaşılacağı gibi çalışmanın ana mihverini hazf ile ilgili icaz sanatı teşkil etmektedir. Bu nedenle giriş kısmında îcâz ve belâgatinden kısa da olsa bahsetmek yerinde olacaktır.

1. Hazif ile İcâz Kavramları

Hazif kavramı, sülâsî babından masdar bir kelime olup lügatte, *bir şeyi köşesinden kesip atmak, kırmak, vurup düşürmek, çıkarmak* gibi anlamlarına gelirken,² fiil kalıbı olarak, vurmak anlamında “حَذَفَهُ بِالْعَصَا وَالسَّيْفِ / Sopa ve kılıçla vurup düşürmek”, vermek anlamında “حَذَفَنِي فَلَانٌ بِجَائِزَةٍ / Bana ödül verdi/beni mükafatlandırdı” şeklinde

¹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî.es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-Tefsîri bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmühsin et-Türkî (Kahire: Merkezü'l-Hicr, 1424/2003), 5/245; Emin Işık, “En'âm Sûresi”, TDV., İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV. Yayınları, 1995), 11/169-170.

² Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Âmr b. Temîm el-Ferâhidî, “hzf”, *Kitabu'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/297; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414), 9/39; İsmâil Durumuş, “Hazif”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1998), 17/124.

kullanılmaktadır.³ Ayrıca kelime, “الْحَذْفُ” şeklinde isim olarak, simsiyah ve küçük cisimli bir koyun türü için de kullanılmaktadır. Nitekim bir hadiste, “لَا يَتَحَلَّلُكُمْ الشَّيْطَانُ كَأَوْلَادِ الْحَذْفِ”, /Şeytan, küçük koyun yavrusu gibi aranızda girmesin” denilmiş ve bir şiirde:

فَأَصْحَبِ الدَّارُ قَفْرًا لَا أَنْيْسَ بِهَا إِلَّا الْقَهَّادُ مَعَ الْقَهْبِيِّ وَالْحَذْفِ

Diyar, o kadar ıssızdı, vahşi hayvan yavruları, yabancı keklik ve koyun yavrularından başka hiçbir arkadaş yoktu,⁴ denilerek kelimenin, yukarıdaki anlama geldiği ifade edilmiştir.

Hazif kavramının ıstılahî olarak ise “*Bir amaca ve bir kanıta dayanarak bir kelime, bir cümle ya da daha fazlasını kelimadan atmak, çıkarmak.*” diye tarif edilmiştir.⁵

Hazif, Kur’an’ın üslûp ve ifade tarzlarından, metinsel özelliklerinden biridir. Fiil, harf ve isimlerde meydana gelen bu hazifli oluşumlar, kaynaklarda izmâr, ihtisâr, îcâz vb. muhtelif adlarla ele alınmıştır. Aralarında anlam farklılığı bulunmamaktadır. Yakın anlamlara gelmektedirler. Ayrıca kaynaklarda îcâz, yani hazif olgusu, iktifâ, iktidâ, ihtibâk, ihtizâl, îmâ‘ ve kabz diye de geçmektedir.⁶

Kelamdan düşürülen unsurlarının bilinmesi veya tespiti Arap dili ve belâgatinde mahir alimlerinin özel bir alaka gösterdikleri konulardan olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü dilde takdir (mahzûf nesnenin yorumlanması işi) kahir ekseriyetle buna dayanmaktadır. Mutakddimün denilen, ilk dönem nahiv alimlerinin hazif konusuna yönelik ortaya koydukları gayretlere bakılacak olursa, onların bu konuyu geniş bir şekilde ele alıp siyâkın gerekli kıldığı hazifli kullanımların birçok çeşidine dikkat çektikleri ve önemli edebî incelemelerde bulundukları görülmektedir. Bilhassa ilk dönem kaynaklarını en somut bir şekilde yansıtan ve Sîbeveyhi’ye (ö. 180/796) ait *el-Kitâb* adlı eser, bunun en açık göstergesidir. Bununla birlikte bu alimler, hazfin câiz olabilmesi için de hazfe delâlet

³ Ferâhidî, “hzf”, 1/297; Elanur Baysan, *Kelime Gerçekleşen Harf Hazifleri ve Kur’an-ı Kerim’deki Ebebî Boyutu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2024, 8.

⁴ Ferâhidî, “khd”, 3/438.

⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî, *Sirru'l-feşâha*, nşr. Ali Fûde (Kahire: y.y., 1305/1932), 199; Ebû'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Meselû's-sâir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*, nşr. Ahmed el-Hûfî Bedevî Tabâne (Kahire: y.y., ts.), 2/312; Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Beyrut 1408/1988), 3/112; Ahmed Matlûb Ahmed en-Nâsirî es-Sayâdî er-Rûfâî, *Esâlîb belâğîyye* (Kuveyt: Vekaletü'l-Matbuaat, 1980), 212.

⁶ Ali b. Ahmed b. Muhammed Mâsûm (Ali Hân b. Mirzâ Ahmed İbn Mâsûm), *Envâru'r-rabî' fî envâ'î'l-bedî'* (B.y.: y.y., ts.), 185.

eden bir delîl ve karînenin bulunmasını şart koşmuşlardır.⁷ Karînelerin neler olduğu, gelecek safhalarda izah edilecektir.

Karîneye dayalı hazifli kullanımların kelama sağladığı faydaların başında ibâreyi veciz ve yoğun kılması, gereksiz uzatmalardan kurtararak onu güzelleştirip halâvet vermesi ve lafza yansımayan ibâre dışında kalmış nesnenin (mahzûf) yorumunu muhataba havâle etmek sûretiyle his ve akli harekete geçirmesi gibi konular gelmektedir. Hazifli anlatımlar genellikle edebî nitelikte olduğundan sözün bağlam ve konteksine göre değişen çeşitli edebî açılım ve yorumlar taşırlar.⁸ Nitekim belâgat imamı ve önderi Cürcânî (ö. 471/1078-79) hazif olgusunu, “ince yol ve yöntem, güzel kaynak, harika iş olduğu gibi, aynı zamanda sihre de benzemektedir. Çünkü bakıyorsun nesnenin terki zikretmesinden daha fasih, ondan konuşmamak fayda olarak konuşmasından daha evlâ, açıklamamak açıklamaktan daha tamamlanmış” şeklinde nitelendirerek, üstünlüğünü ifade etmiştir.⁹

Arap dil ve Belâgat ilminde geniş bir kullanım alanına sahip hazif üslûbunun, dilin sırlarını ve edebî inceliklerini keşfetmeye, bilhassa edebî metinleri en üst seviyede temsil eden Kur’ân’ın Müslümanlar tarafından lâıkiyla anlaşılması gayretlerine bir katkısı elbette olacaktır.¹⁰

Îcâz kavramı, lügatte “sözü kısaltmak”¹¹ anlamına gelirken, ıstılahî olarak her ne kadar birçok tanımı yapılmışsa da bunlar arasında, efradını cami‘ ve ağıyarını mani‘ tanımın, “bir maksat ve fikrin en az sözle açıklanması”¹² şeklindeki ifade olduğunu söylemek mümkündür. Kısa ve özlü sözlere, vecîz veya mücezz kelam da denilmektedir. Sözün kısa ve özlü olması yeterli olmayıp aynı zamanda istenilen mesajı da muhataba en güzel bir şekilde iletmesi gerekmektedir. Çünkü sözün maksadı ifadede yeterli olmayacak derecede kısaltılmasına îcâz değil, ihlâl denir.¹³ Birçok eserde îcâzın belâgatla eş tutulması belâgat

⁷ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber el-Müberred el-Ezdî, *el-Mukteḍab*, nşr. Muhammed Abdülhâlik Udayme (Beyrut: y.y., ts.), 2/81, 111; Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Ḥaşâiş*, nşr. Muhammed Alî en-Neccâr (Beyrut: y.y., 1371/1952), 1/288, 2/378; Halil İbrahim Kaçar, “Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirmesi”, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2006/1), 169-189, 3.

⁸ Kaçar, “Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar”, 2.

⁹ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâ'ilü'l-i'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*, thk. Mahmud Muhammed Şakir Ebû Fehr, 4. Baskı (Kahire: Dârü'l-Medeni, 1992), 108.

¹⁰ Kaçar, “Türkçe Meallerin Eksiltili Kullanımlar”, 2.

¹¹ Ferâhidî, “Îcâz”, 1/59.

¹² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-Ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşavî (Kahire: Dârü'l-Fâzile, ts.), 38.

¹³ Ferâhidî, “hl”, 1/439-440.

ilminde îcâza verilen önemi göstermektedir.¹⁴ Nitekim Allah Resulü (s.a.v.), bir adamdan “كَفَّاكَ اللَّهُ مَا أَهَمَّكَ/Bütün isteklerine Allah, kâfi gelsin” şeklindeki sözü işitince, “bu belâgattir” buyurmuştur. Hz. Ali (k.v.) ise “Hiçbir belâgat sahibi kimse yoktur ki, söyleyeceği sözün lafzı kısa, anlamı fazla olmasın” diyerek, îcâzın önemini ifade etmiştir.¹⁵ Bundan dolayı îcâz, az lafızla çok mânâyı ifade etmenin yanı sıra “kastedilen anlamın gereği ne ise sözü onunla açıklamak” şeklinde de tanımlanır. Îcâz ıtnâbın karşıtı bir anlam ifade eder; dolayısıyla bir söz kendisinden uzun bir söze kıyasla îcâz vasfını kazanabilir. Nitekim ıtnâb için de aynı durum söz konusudur. Îcâzı, “sözde, fazlalık olarak bulunan kelimelerin (haşiv, tatvîl) yer almaması” şeklinde tanımlayanlar da vardır.¹⁶

2. Îcâzın Kısımları

Belâgat ilmi kaynaklarında îcâzın iki çeşidinin olduğu malumdur. Îcâz-ı hazif ile îcâz-ı kısar şeklinde iki çeşittir. Bunlardan ikincisi olan îcâz-ı kısar, kelimadan hiçbir hazif veya eksiltme yapmadan az bir sözle çok anlam bildirmektir; başka bir ifadeyle kelamın, alelade kullanılan yaygın şekline göre az, manalarının çok olmasıdır. Bu duruma şu ayetler örnektir: “لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ / Tükenmeyen ve yasaklanmayan (yiyecekler)”¹⁷, “وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ / Kısasta sizin için hayat vardır”.¹⁸ Son ayet nazil olduğu zaman, Arap toplumu aralarında ayetin ifade ettiği düşünceyi, “وَالْقَتْلُ أَتْفَى لِلْقَتْلِ / Öldürmenin çaresi öldürmektir.” şeklinde dile getiriyorlardı. Ayet ile Arapların sözü arasında bir kıyaslama yapıldığında, ayetin birçok üstünlükleri meydana çıkar ki, bu da Kur'an'ın îcâz ve dolayısıyla belâgat yönünü göstermektedir.¹⁹ Îcâzın bu kısmı, konumuz dışında olduğundan ötürü, hakkında bu kadar izahla iktifa ederek, çalışmamızın ana konusunu teşkil eden hazif îcâzı ile ilgili biraz daha detaylı malumat vereceğiz.

¹⁴ M.A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2000), 21/391-392.

¹⁵ Mustafa Abdusselâm Ebû Nâsr, *el-Hazfu 'l-belağî fi 'l-Kur'ani 'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 13.

¹⁶ Saraç, “Îcâz”, 21/391-392.

¹⁷ el-Vâkıa, 56/33.

¹⁸ Bakara 2/179.

¹⁹ Saraç, “Îcâz”, 21/391-392.

3. Hazif İcâzına Delalet Eden Karineler

Hazif icâzı, kelimadan kelime veya cümle çıkarıldığı halde anlamında herhangi bir eksiklik olmaması, anlamının tam olmasıdır. Kelamda bu tür hazfın mevcudiyeti ise bazı karinelerle bilinmektedir. Söz konusu karinelerin bazıları şu şekildedir:

a) Kelamda hazfın olduğu aklen anlaşılır, kelamın siyak-sıbakı da ne gibi nesnenin hazfedildiğini gösterir. “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ / Ölü, kan, domuz eti...”²⁰ ayetinde ölü, kan ve domuz etinin bizzat kendilerinin haram kılınması bir anlam ifade etmediğinden dolayı burada hazfın olduğu ve hazfedilen nesnenin “أَكَلَ” kelimesi olduğu ayetin akışından anlamak mümkündür. “وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا / Rabbin ve saf saf melekler geldiği vakit...”²¹ ayetinde hazfın olduğuna hükmeden akıl, hazfedilenin rabbinin emri, azabı veya cezası olabileceğini de ifade eder.

b) Kelamda bir hazfın olduğuna orada bulunan bir fiil delalet eder, neyin hazfedildiğini de topluma ait örf ve adeti belirler. “قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ / -Azîz’in eşi söyle- dedi: İşte beni kendisi hakkında ayıpladığınız şu gördüğünüzdür”²² ayetinde gelen ve kınamak, ayıplamak gibi anlamalara gelen “لوم” fiilinin, insanın hür iradesiyle yapabileceği bir eylemdir. Bu tür eylem ve durumun ne olabileceği ile ilgili farklı ihtimaller mevcuttur. Buradaki hazfedilenin, aynı sûredeki “قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا / Sevgi yüreğinin zarına işlemiş”²³ ifadesinde geçen “aşırı sevgi” mi, yoksa “أَمْرَأْتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ / Azîz’in karısı, delikanlının nefsinden murad almak istiyormuş”²⁴ ifadesindeki “nefsinden murad almak” mı olduğu konusunu toplumun gelenekleri belirler. Nitekim insanlar arasında sıkça kullanıldığından dolayı deyim şeklini alan kelimalarda, fiilin hazfedildiğini yine örf ve adetin belirlediğini görmekteyiz. “صباح الخير/Hayırlı sabahlar...” ve buna benzer kelimalarda kullanılabilecek “أَتَمَنَّى” fiili gibi.²⁵

²⁰ el-Mâide 5/3.

²¹ el-Fecr 89/22.

²² Yûsuf 12/32.

²³ Yûsuf 12/30.

²⁴ Yûsuf 12/30.

²⁵ Saraç, “İcâz”, 21/391-392.

4. Hazif İcâzının Meydana Geldiği Durumlar

a) Cümlelerin bir kısmının kelimadan atılmasıyla, çıkarılmasıyla olur. “إِذَا بَلَغْتَ / الروح، النفس / Boğaza dayandığı vakit...,”²⁶ ayetinde fiilin öznesi konumunda olan “الروح، النفس / ruh, can”; “فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا” / Resulullah, onlara deki ki: Aman ha Allah’ın dışı devesi ve onun su içme sırasına!,”²⁷ ayetinde “احذروا / Dikkat edin” fiili, “أَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ” / Gerçek şu: Güldüren de ağlatan da O’dur, Hakikat şu: Öldüren de diriltten de O’dur,”²⁸ ayetinde mefûller, “وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ” / Karyeye sor,”²⁹ ayetinde “أهل / sakınlar” muzafı, “رَبِّ اغْفِرْ لِي” / Rabbim beni bağışla!,”³⁰ ayetinde rabbın muzafun ileyhi olan iyelik zamiri “ي” / Kim tövbe edip salih -amel- işlerse...,”³¹ ayetinde “salih” kelimesinin mevsufu olan “amel” kelimesi, “وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيَةٍ” / Çünkü aralarında her -sağlam- gemiye el koyan bir hükümdar vardı,”³² ayetinde de geminin sıfatı olan “سالمة / sağlam” kelimesi, “فَاتَّبَعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ” / Bana uyun ki Allah sizi sevsin,”³³ ayetinde “إِنْ تَتَّبِعُونِي” / Eğer bana uyarsanız” şart cümlesi hazfedilmiştir.³⁴

b) Bir ya da birden çok cümlelerin tümünün hazfedilmesiyle olur. “كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ / İnsanlar tek bir ümmetti. Allah peygamber gönderdi,”³⁵ ayetinde iki cümle arasındaki bağlantıyı hazfedilmiş olan, “Şu veya bu nedenle ihtilafa düştüler” cümlesi sağlamaktadır. Diğer taraftan cümle hazfine sebep-sonuç ilişkisiyle de başvurulur. “فَإِذَا / Kur’an okuduğun vakit o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın,”³⁶ ayetinde “okuduğun vakit”, “-okumayı- istediğin zaman” cümlesinin yerini tutmuştur. “قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ • اذْهَبْ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقِهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ” / Süleyman Peygamber Hüdhüd kuşuna şöyle dedi: Doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz uzaklaş da ne sonuca varacaklarına bak,”³⁷ ayetleriyle bundan sonra gelen “قَالَتْ يَا

²⁶ el-Vâkıa, 56/83.

²⁷ eş-Şems 91/13.

²⁸ en-Necm 53/43-44.

²⁹ Yûsuf 12/82.

³⁰ el-A’râf 7/151.

³¹ el-Furkân 25/71.

³² el-Kehf 18/79.

³³ Âl-i İmrân 3/31.

³⁴ Ebû Nâsr, *Hazfu’l-belağî*, 16-109 Saraç, “İcâz”, 21/391-392.

³⁵ Bakara 2/213.

³⁶ en-Nahl 16/98.

³⁷ en-Neml 27/27, 28.

اِيَّهَا الْمَلَأُ اِيَّيَّ الْقِيَّ اِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ / Beyler, ulular! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı dedi”,³⁸ ayeti arasındaki, “Hüdhüd mektubu aldı ve Belkıs’a götürdü. Belkıs mektubu okuyunca şöyle dedi” cümleleri hazfedilmiştir. Belâgat kaynaklarında özellikle kasem ifadesiyle bazı edâtlarının hazfiyle ilgili birçok örneklerin olduğunu biliyoruz.³⁹

5. Hazif îcâzındaki Belağî Amaçlar

Arap dili ve belâgatinde, cümlenin bütün nesnelerini zikretmek genel bir kuraldır. Bu kural, Allah’ın Kelamı Kur’an-ı Kerîm için de geçerli bir durumdur. Çünkü o, Arap diliyle nazil edilmiş bir kitaptır. Arap dil kuralları onun için de geçerlidir. Durum böyle iken, bazı belağî amaçlarla cümlenin tamamı veya bir kısmını zikredilmeyip hazfedilebilmektedir. Söz konusu amaçların bir kısmı şu şekildedir:

a) Konuşmada kolaylık (tahfif): Araplar, sözde ağırlık yapan cümle, kelime ve harfleri tahfif gayesiyle hazfederler. Örneğin “يُسُوفُ أَعْرَضُ عَنْ هَذَا”⁴⁰ ayetinde nidâ harfi yâ, “وَالْمُقِيمِ الصَّلَاةِ”⁴¹ ayetinde cemî salim nûnu ve “وَاللَّيْلِ إِذَا يَسِرُّ”⁴² ayetinde, lamel fiil olan “yâ” harfi, tahfif gayesiyle hazfedilmiştir. Müerric es-Sedûsî (ö. 195/810-11),⁴³ son ayetin tefsirini Ahfeş’ten (ö. 177/793) sorduğunda o, “Araplarda cari olan adet, herhangi bir kelimenin anlamını değiştirmek istedikleri zaman, harflerini eksiltirler. Burada *gece* kendisi yürümediği, aksine içerisinde yüründüğünden dolayı, ondan bir harf eksiltilmiştir.” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴

b) Kelamı kısaltmak, yani sözde îcâzı temin etmek: çokça kullanılmasından dolayı mahzûfun muhatap tarafından kolay bir şekilde anlaşıldığı ibarelerde bilinen nesne îcâz amacıyla hazfedilir. Buna şart edâtından sonra gelmesi gereken meşîet köklü fiillerin (ان شاء) mefûlünü örnek göstermek mümkündür. “هل تأتيني. ان شاء الله.” cümlesinde mefûl olan

³⁸ en-Neml 27/29.

³⁹ Ebû Nâsr, *Hazfu'l-belağî*, 113-144; Saraç, “Îcâz”, 21/391-392.

⁴⁰ Yûsuf 12/29.

⁴¹ el-Hâc 22/35.

⁴² el-Fecr 89/4.

⁴³ Bu âlimin tam isim ve künyesi, Ebû Feyd Müerric b. Amr b. el-Hâris es-Sedûsî el-Basrî en-Nahvîdir. II. (VIII.) yüzyılın başlarında doğdu. Soyu Benî Sedûs b. Şeybân’a ulaşır. Sık sık çöle giderek fasih bedevîlerden nâdir ve garîb lugatlar, dil, şiir, emsal ve edebiyatla ilgili malzeme topladı. Daha sonra yerleştiği Basra’da Ebû Amr b. Alâ, Halîl b. Ahmed, Hârûn b. Mûsâ en-Nahvî ve Ebû Zeyd el-Ensârî’den nâdir kelimeler, nahiv, kıyas, ta’lîl, şiir ve edebiyata dair dersler aldı. Lugat ve nahivde Sibeveyhi ve Nadr b. Şümeyl ile birlikte Halîl b. Ahmed’in en güvenilir üç öğrencisinden biri oldu (Ebû'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ' fî tabakâti'l-üdebâ'*, Kahire: y.y., 1386/1967), 104; İbrahim Sarmış, “Müerric es-Sedûsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV. Yayınları, 1998), 31/476-477).

⁴⁴ Ebû Nâsr, *Hazfu'l-belağî*, 149.

“آتیک” nesnesi, herkes tarafından bilindiği için ve sözün uzatılmaması amacıyla hazfedilmiştir.

c) Kelamı gerçek anlamından alıp mecâzî bir anlama götürmek: Bu amaca yönelik haziflerde hazif nedeniyle ibarenin hem i‘rab hükmü hem de anlamı değişerek gerçek i‘rab ve anlamın dışına çıkarak mecazî anlama geçiş yapılır.

d) Vermek istenilen mesajı bir an önce dile getirip karşıdaki muhataba iletme: Vaktin, hazfedileni söylemeye yetmeyecek derecede kısa olduğu veya hazfedilen nesne zikredildiğinde daha önemli bir faydanın kaybedileceği hallerde bu tür hazfe başvurulur. Bu duruma, Arap dil kaynaklarında “iğrâ (teşvik etmek) ve tahzîr (sakındırmak)” denilmektedir. “نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا”⁴⁵ ayetinde geçen “نَاقَةَ اللَّهِ” kelimesinde tahzîr, “وَسُقْيَاهَا” kelimesinde ise iğrâ mevcuttur.⁴⁶

e) Anlamda Mübalağa: Bazı durumlarda lafzın/ifadenin zikriyle anlatılması mümkün olmayan ve muhatap üzerinde derin bir etki bırakmak gayesiyle hazfe başvurulur.

f) Tazîm veya Tahkîr: Yani bazı durumlarda mahzûfa duyulan saygı ve hürmet nedeniyle ismi zikredilmez, şu ayet “قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”⁴⁷ bu duruma örnektir. Çünkü bu iki ayette, üç defa lafzattullah hazfedilmiştir. Bazı durumlarda da küçümseme gayesiyle hazfe başvurulur. Şu ayet de “صُمُّ بُكْمٌ عُمِي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ”⁴⁸ bu duruma örnektir. Burada da “المنافقون” kelimesi tahkir gayesiyle zikredilmeyip hazfedilmiştir.

g) Umum için: Yani istenilen anlamı genel bir şekilde ifade etme arzusu sebebiyle bazı durumlarda mahzûf zikredilmez ve kelam mutlak bırakılır. Hal böyle olunca hem kelamın anlamı umumileştirilir hem de îcâz belâğati temin edilmiş olur. Bu duruma Fatih sûresindeki “إِنَّا كُنَّا نَسْتَعِينُ”⁴⁹ ifadesini örnek vermek mümkündür. Burada Allah’tan, ne için yardım dilendiğini zikredilmeyerek mutlak bırakılmıştır. Bu duruma örnek olarak “وَاللَّهُ”⁵⁰ ayeti verilebilir. Burada “كل واحد” kelimesi getirilip umum anlamı temin edilebilmektedir. Ayetin takdiri “وَاللَّهُ يَدْعُوا كُلَّ وَاحِدٍ إِلَى دَارِ السَّلَامِ” şeklinde olabilmektedir.

⁴⁵ eş-Şems 91/13.

⁴⁶ Ebû Nâsr, *Hazfu'l-belâğî*, 149.

⁴⁷ eş-Şu‘arâ 26/23,24.

⁴⁸ Bakara 2/18.

⁴⁹ el-Fâtiha 1/5.

⁵⁰ Yûnus 10/25.

h) Kapalıktan sonra açıklama: Bazı durumlarda sözü söyleyen, muhatabın dikkatini celbetmek gayesiyle, onu meraklandırmak ve ileteceği mesajın önemine dikkat çekmek amacıyla manayı kapalı ve hazifli bir şekilde dile getirir, sonra kapalı olan kısmı izah ederek muhatabın merakını giderir. Bu duruma şu ayet ⁵¹“فَلَوْ شَاءَ لَهْدَيْكُمْ” örnek olarak verilebilir. Çünkü “فَلَوْ شَاءَ” denildiği zaman muhatap acaba Allah’ın dilemesi nedir diye merak içerisine girer. “هَدَيْتُكُمْ” şeklindeki izah geldiğinde ise muhatabın merakı giderilmiş olur. Diğer taraftan Süyûtî (ö. 911/1505), irade ve meşîet bildiren fiillerin mefûlleri, ancak garip veya değeri çok yüce olduğu durumlarda zikredilir demiş ve şu iki ayeti örnek getirmiştir, ⁵³“لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ”⁵², “لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا”⁵³.

i) Ayet fasılalarını gözetme: Kur’ân ayetlerinin fasılalarının aynı kafiye ve vezin üzere gelmesi gayesiyle bazen hazfe başvurulur. Bu duruma şu ayeti ⁵⁴“مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى”⁵⁴ örnek vermek mümkündür. Burada ayet sonları, aynı kafiye (aynı harf) ile son bulsun diye muhatap harfî olan “ك” hazfedilmiştir.

j) Mahzfuzun meşhur olması: Hazfedilen öge çok meşhur olduğu için zikrine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durumda artık onun zikredilmesine ihtiyaç bulunmadığından dolayı hazfedilir. Buna Nisâ sûresinin şu ayeti ⁵⁵“تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ”⁵⁵ örnek verilebilir. Yani burada câr harfî olan bâ hazfedilmiştir. Çünkü bu, herkesçe bilinen bir şeydir.

k) Fâilin meçhul olması, ondan korkulması veya onun adına korkulması: Bu anılan durumlarda fiil meçhul sığa ile getirilerek nâib-i fâil denilen nesneye isnat edilir.⁵⁶

2. Yedi Kıraate Göre En’âm Sûresinde Bulunan İzmâr (Hazif) İcâzı

Yedi kıraate göre meydana gelebilecek olan hazif icâzının, cümlelerin birçok unsurlarından oluşacağını söylemek mümkündür. Söz konusu unsurlar, ayrı başlık altında aşağıda izah edilecektir.

⁵¹ el-En’âm 6/149.

⁵² et-Tekvir 81/28.

⁵³ el-Enbiyâ 21/17.

⁵⁴ ed-Duhâ 93/3.

⁵⁵ en-Nisâ 4/1.

⁵⁶ Ebû Nâsr, *Hazfu l-belağî*, 149; Baysan, *Kelime Gerçekleşen Harf Hazifleri*, 20.

2. 1. Nidâ Edâtı Olan Yâ Harfinin İzmârındaki (Hazfindeki) İcâz

Sûrenin, *ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ* / Sonra, "Rabbimiz Allah'a and olsun ki bizler ortak koşanlar değildik" demekten başka çare bulamazlar,⁵⁷ ayetinde bulunan "رَبَّنَا" kelimesinin kıraatinde ihtilaf vaki olmuştur.

Kıraat imamlarından Hamza ö.156/773 ile Kisâî ö. 189/805, ayette geçen kelimeyi mensûb olarak "رَبَّنَا" şeklinde kıraat ederken, diğer imamlar mushafta geçtiği gibi mecrur olarak kıraat etmişler.⁵⁸

İmam Şâtıbî (ö. 590/1194) de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

وبا "رَبَّنَا" بالنصب شَرَفٌ وَصَلَا

..... "رَبَّنَا" kelimesinin bâ harfini Hamza ile Kisâî mensûb, diğerleri mecrur kıraat etmiştir.⁵⁹

Hamza ve Kisâî'nin kıraatine göre nida edâtı olan "يَا" harfi mukadderdir.⁶⁰ Ayetin takdiri, "وَاللَّهِ يَا رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ" şeklinde olacaktır. Cumhuriyet kıraatine göre ise kelime öncesinde geçen lafzatullahı sıfat olduğundan herhangi bir hazif veya gizlenme söz konusu değildir.⁶¹

Ezherî (ö. 370/980) ise cumhuriyet kıraatine göre söz konusu kelime öncesinde geçen lafzatullahı bedel olduğunu söylemiş ve Zeccâc'ın (ö. 311/923) bu şekilde mecrur gelen kelimenin lafzatullahı sıfat olduğunu söylediğini sözlerine eklemiştir. Diğer taraftan

⁵⁷ el-En'âm 6/23

⁵⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî, *Kitabu's-Seb'a fi'l-kıra'ât li İbn Mücahid*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1400/1980), 255; Ebû Abdullah el-Huseyin b. Ahmed b. Hamdan İbn Hâleveyh, *el-Hücce fi'l-kıra'âtis-seb'a*, thk. Abdul'all Sâlim el-Mükrrem (Beyrut: Dârü's-Şürük, 1979), 137; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şirâzî el-Fesevî (İbn Ebî Meryem), *el-Mûdah fi vücûhi'l-kıraat* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2009), 292; Ebû Mânsûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, thk. İyd Mustafa Derviş & 'Avd b. Hamd el-Kavzî (Riyâd: y.y., 1991), 1/347-348; Ebû Zûr'a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, thk. Saîd el-Efğânî (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 1997), 244; Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a (el-Hücce fi 'ileli'l-kirâ'ati's-seb')*, thk. Bedreddin Kahvecî & Beşir Cüveycâtî (Dimaşk: Dârü'n-Neşr, 1404/1984), 3/291-292; Muhammed Emin Muhammed el-Muhtar, *el-İzmârü'l-belâğî fi'l-kirâ'ati'l-Kur'âniyye* (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâiretu's-Sakafe, 2014), 135.

⁵⁹ Kâsım b. Fîrüh b. Halef b. Ahmed Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kıra'âtis-seb'*, thk. Muhammed Temîm ez-Zabî, 5. Baskı (Dimaşk: Matbaatü'l-Gavsânî, 1431/2010), 50; Abdülfettah Abdülganî el-Kadî, *el-Vâfi fi şerhi eş-Şatibîyye fi'l-kirâ'ati's-seb'*, 4. Baskı (Cidde: Mektebetü's-Sevâd lit-Tevzi, 1416/1992), 255; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 135.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bk. Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muḥararu'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdus-Selam Abduş-Şafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/278.

⁶¹ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 244; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ'*, 3/291-292; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 135.

mensûb kıraate göre iki vechin caiz olacağını ifade etmiştir. Birinci vecih, dua şeklinde Allah'ı çağırımları ki ayetin takdiri yukarıda da aktarıldığı gibi “وَاللّٰهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ” şeklinde olacaktır. İkinci vecih ise medh olarak gelmesidir ki ayetin takdiri “والله أعني ربَّنَا” şeklinde olacaktır.⁶²

2. 2. Mastariye Edâtı Olan “أَنْ/En” Harfinin İzmârındaki İcâz

Sûrenin, وَلَوْ تَرَىٰ اِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بَايَاتِ رَبِّنَا وَنُكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ / Onların, ateşin kenarına getirilip durdurulduklarında, "Keşke dünyaya tekrar döndürülseydik, Rabbimiz'in ayetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık" dediklerini bir görsen!⁶³ ayetinde geçen “نُكَذِّبُ” ve “نُكُونَ” kelimelerin kıraatinde imamlar arasında ihtilaf meydana gelmiştir.

İmamlardan Hamza ve Hafs'ın (ö. 248/862 [?]) rivayetine göre Âsım (ö. 127/745) her iki kelimeyi de mensûb kıraat ederken, İbn Âmir (ö. 118/736) ise birinci kelimeyi merfu, ikinci kelimeyi de diğer imamlar gibi mensûb kıraat etmiştir.⁶⁴

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

“نُكَذِّبُ” نصبُ الرفع فاز عليه وفي “نُكُونَ” انصبه في كسبه

Hamza ve Âsım, her iki kelimeyi de mensûb kıraat ederken, İbn Âmir ise birinci kelimeyi merfu, ikinci kelimeyi de diğer imamlar gibi mensûb kıraat etmiştir.⁶⁵

Mensûb kıraate göre vâv harfinden sonra, nâsibe edâtı olan “أَنْ” harfi mukadderdir (gizlidir). Ayetin takdiri, “وَأَنْ نُّكَذِّبُ” ve “وَأَنْ نُّكُونَ” şeklinde olacaktır.⁶⁶ Buradaki “أَنْ” harfi mastariyyedir ve ayet mastara dönüştürülür. Buna göre ayet, “يَا لَيْتَنَا يَكُونُ لَنَا رَدٌّ وَانْتِقَاءٌ” takdirindedir.⁶⁷

Kelimelerin merfu olarak kıraatine göre ise iki ihtimal söz konusudur. Birincisi, her iki fiil de öncelerinde geçen “نُرَدُّ” fiiline atıftırlar. Bu durumda, “نُرَدُّ/dönmeyi,

⁶² Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/347-348; ayrıca bk. İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 292; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/291-292.

⁶³ en-En'âm 6/27.

⁶⁴ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 255; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 137-138; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 292; Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/348-349; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 244-245; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/292-295; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 136.

⁶⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 51; Kadî, *Vaflî fi şerhi eş-Şatibîyye*, 255-256; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 136.

⁶⁶ Bk. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, thk. Muhanned Abdusselam- Osman Cuma Zamiriyye-Süleyman Muslih el-Harş (Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1989), 3/137.

⁶⁷ İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 292; Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/349; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 136.

يَا لَيْتَنَا نَرَدَ وَنَحْنُ لَا نَكْذِبُ بَيِّنَاتٍ رَبَّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ /yalanlanmamayı ve mümin olmayı” temenni etmiş olurlar. İkinci ihtimal ise bu fiilleri öncesinden koparmaktır, atfetmemektir. Bu durumda ise ayetin alabileceği takdir, “يَا لَيْتَنَا نَرَدَ وَنَحْنُ لَا نَكْذِبُ بَيِّنَاتٍ رَبَّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ /Keşke dünya hayatına döndürülseydik. Biz rabbimizin ayetlerini inkâr edecek değiliz. Biz inananlardan olacağız” şeklinde olacaktır.⁶⁸

İbn Âmir’in kıraatine göre ise birinci fiil, öncesinde geçen “ترد” fiiline atfedilmişken, ikinci fiilin başında yukarıda bahsedildiği üzere nâsibe edâtı olan “أن” gizli olup cümleyi mastara dönüştürmüştür.⁶⁹

2. 3. Mübteda Ya da Haberin İzmârındaki İcâz

Sûrenin, وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا / Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: “Selâm olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”,⁷⁰ ayetinin iki yerinde geçen “أَنَّهُ” kelimesinin kıraati ile ilgili ihtilaf vaki olmuştur.

Kıraat imamlarından Âsım ile İbn Âmir, her iki yerde de kelimeyi fetha ile kıraat etmişken, Kisâî de birinci yerde geçen kelimeyi fetha ile ikinci yerde geçeni ise kesre ile kıraat etmiş, diğer imamların tümü her iki yerde de kelimeyi kesre ile kıraat etmişlerdir.⁷¹

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

و”إِنَّ” بفتحٍ عم نصرًا وبعدكم نما

Her iki kelimenin kıraatini bu şekilde izah ettikten sonra bizi ilgilendiren ikinci kelimedir. Söz konusu kelime, Âsım ile İbn Âmir’in kıraatine göre ele alındığında ayette isim cümlesinin cüzlerinden birinin mahzûf olduğunu görmek mümkündür.⁷³ Buna göre ya

⁶⁸ Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 136.

⁶⁹ İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 292; Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/349; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 137.

⁷⁰ en-En’âm 6/54.

⁷¹ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 258; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 139; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 296; Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/354-355; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 252-254; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/311; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 137.

⁷² Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 51; Kadî, *Vaşi fi şerhi eş-Şatibîyye*, 258; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 137.

⁷³ Detaylı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li aḥkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 8/394.

mübteda mahzûftur ki ayetin takdiri, “فأمره أنه غفور رحيم” şeklinde olacaktır. Ya da haber mahzûftur ki ayetin alabileceği takdir, “فله أنه غفور رحيم” şeklindedir.⁷⁴

Cumhurun kıraati olan kesreye göre ise cümleye yeniden başlandığından dolayı kelime kesre ile kıraat edilmiştir ve bu kıraate göre ayette hazif bulunmamaktadır. Bu, “فهو غفور رحيم” cümlesine bezemektedir.⁷⁵

2. 4. Fâilin İzmârındaki İcâz

Sûrenin, وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ رَعِمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَوْا لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَصَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ / Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaatchilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve (Allah'ın ortağı olduklarını) iddia ettikleriniz, sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır,⁷⁶ ayetinde varit olan “بَيْنَكُمْ” kelimesinin kıraatiyle ilgili kıraat imamları arasında ihtilaf vaki olmuştur.

İmamlardan Nâfi (ö. 169/785), Kisâi ve Hafs'ın rivayetine göre Âsım söz konusu kelimeyi mushafta geçtiği gibi mensûb kıraat ederken, diğer imamlar ise kelimeyi merfu olarak kıraat etmişler.⁷⁷

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

و”بَيْنَكُمْ” ارفع في صفا نفر
.....

Nâfi, Kisâi ve Âsım kelimeyi, mensûb olarak kıraat ederken, diğer imamlar ise kelimeyi merfu olarak kıraat etmişler.⁷⁸

İlk kıraat olan ve kelimenin mensûb şeklinde okunduğu durumda fiilin fâili ve zarf olan “بَيْنَكُمْ” kelimesinin müteallakı gizlenmiştir. Söz konusu fâilin ne olduğu konusunda da dil alimleri arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Basrâ dil ekolünün alimleri, “الاتصال، الأمر، تقطع الأمر بينكم” şeklinde kelimelerinden birisinin gizli olduğunu, ayetin takdiri de “الارتباط” şeklinde

⁷⁴ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 253-255; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/312; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 138.

⁷⁵ Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/311; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 138.

⁷⁶ en-En'am 6/94.

⁷⁷ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 263; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 145; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 307; Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/371; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 262; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/357; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 138.

⁷⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 52; Kadî, *Vaifi fi şerhi eş-Şatibîyye*, 263; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 139.

olacağını söylerken, Kûfe ekolü dil alimleri ise “ما” harfinin gizli olduğunu, buna da İbn Mesûd’un “ما بينكم” şeklindeki kıraati kanıt olarak ileri sürmüşler ve ayetin takdiri, “تقطع” şeklinde olacağını ifade etmişler.⁷⁹

İkinci kıraate göre ise ayette herhangi bir hazif söz konusu değildir. Zira “بينكم” kelimesi fiilin fâilidir ve cümle tamam olduğundan dolayı da başka bir nesnenin gizlenmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.⁸⁰ Diğer taraftan bazı dilciler, “بينكم” kelimesi mensûb kıraat edildiği durumda da herhangi bir hazfin olmadığını iddia etmişler ve kelime her ne kadar zahiren mensûb ise de takdiren merfu olup fiilin fâili olduğunu ifade etmişlerdir.⁸¹

2. 5. Mefûlün İzmârındaki İcâz

Sûrenin, وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ / Sana, "Sen okumuşsun" derler; oysa Biz, öğrenecek kimselere ayetleri böylece türlü türlü açıklamaktayız,⁸² ayetinde geçen “دَرَسْتَ” kelimesinin kıraatında ihtilaf meydana gelmiştir.

İmamlardan Ebû Âmr (ö. 154/771) ile İbn Kesîr (ö. 120/738) kelimeyi, “دَارَسْتَ” olarak, dâl harfinden sonra elifle, sîn harfinin sükûnu ve tâ harfinin fetha harekesiyle kıraat ederken, sadece İbn Âmir, “دَرَسْتَ” şeklinde, ilk üç harfin fetha harekesiyle ve tâ harfinin sükûnu ile kıraat etmiş, diğer imamlar ise mushafta da geçtiği gibi “دَرَسْتَ” şeklinde sîn harfinin sükûnu ve tâ harfinin fethasıyla kıraat etmişler.⁸³

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatıyla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

و “دَارَسْتَ” حَقٌّ مَدَّةً وَلَقَدْ حَلَا وَحَرَكٌ وَسَكَنٌ كَافِيًا.....

Ebû Âmr ile İbn Kesîr kelimeyi, “دَارَسْتَ” olarak, kıraat ederken, sadece İbn Âmir, “دَرَسْتَ” şeklinde, diğer imamlar ise mushafta da geçtiği gibi “دَرَسْتَ” şeklinde kıraat etmişler.⁸⁴

Bu ayetteki hazif birden çok olduğu gibi her kıraate göre de farklılık arz etmektedir.

Ebû Âmr ile İbn Kesîr’e ait olan birinci kıraate göre hem mefûl hem de bir cümle mahzûftur ve ayetin takdiri, “دَارَسْتَ أَهْلَ الْكِتَابِ وَدَارِسُوكَ، أَيِ ذَاكِرْتَهُمْ وَذَاكِرُوكَ” şeklindedir.

⁷⁹ Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/371-372; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/357-358; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 139.

⁸⁰ Bk. Ebûsûd Efendi, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm*, thk. Abdulkadir Ahmed Âtâ (Riyad: Meketebetü’r-Riyâdi’l-Hâdisa, ts.) 3/257.

⁸¹ Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 2/358; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 139.

⁸² en-En’âm 6/105.

⁸³ İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 264; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 147; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 309; Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/376-377; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 264-265; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/373; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 140.

⁸⁴ Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 52; Kadî, *Vaflî fi şerhi eş-Şatibîyye*, 263; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 140.

Burada gizli gelen mefûl “أهل الكتاب” tamlamasıyken, cümle ise fiil, fâil ve mefûlden müteşekkil “وَدَارِ سَوْكٍ” kelimesidir. Nitekim bu kıraati ve yorumu Furkan sûresinin şu ayeti desteklemektedir:

“وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا” / İnkâr edenler: "Bu Kuran uydurmadır, ona başka bir topluluk yardım etmiştir" diyerek haksız ve asılsız bir söz uydurdular.⁸⁵ Ayette geçen “وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ” kesiminden kasıt, “Müşrikler dediler ki, Kur'an'ın bir araya getirmesinde başka bir kavim ona yardım etti” şeklindedir. Başka bir kavimden kastedilenin de Yahudilerdir. Dolayısıyla müşrikler, Kur'an'ın meydana getirmesinde, Yahudiler Muhammed'e (s.a.v.), yardımda bulunduklarını iddia etmişler.⁸⁶

İbn Âmir'e ait olan “دَرَسْتُ” şeklindeki ikinci kıraate göre fâil mahzûftur. Ayetin takdir, “دَرَسْتُ الْآيَاتُ أَي تَرَدَّدَتْ عَلَى أَسْمَاعِهِمْ حَتَّى بَلَّيْتُ وَقَدَّمْتُ فِي نَفْسِهِمْ” şeklinde olmaktadır. Burada gelen “الآيَاتُ” kelimesi fâildir ve gizli bir şekilde gelmiştir.⁸⁷ Bu kıraat ve yorumu ise şu ayet desteklemektedir:

“وَقَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا” / "Kuran öncekilerin masallarındır; başkalarına yazdırıp sabah akşam kendisine okunmaktadır" dediler.”⁸⁸ Yani müşrikler, “Kur'an eskilerin masalıdır, eskimiş ve dönemi geçmiştir” demişler.⁸⁹

Diğer imamlara ait olan ve “دَرَسْتُ” şeklindeki kıraate göre ise sadece mefûl mahzûf olup, ayetin takdiri, “قَرَأَتْ كَتَبَ الْأَوَّلِينَ” şeklinde olmaktadır. Bu kıraat ve dayanağı ise İbn Mesud'un “وَلِيَقُولُوا دَرَسَ” şeklindeki kıraatidir.⁹⁰

Sûrenin, “وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ” / Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır"; onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlamıyor musunuz?⁹¹ ayetinde gelen “أَنَّهَا” kelimesinin kıraatinde ihtilaf meydana gelmiştir.

⁸⁵ el-Furkân 25/4.

⁸⁶ Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/377; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/374; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 140.

⁸⁷ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Baḥru'l-Muhîṭ*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud-Ali Muhammed Mu'avid (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 4/201.

⁸⁸ el-Furkân 25/5.

⁸⁹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf 'an ḥaḳâiki g'avâmidi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-te'vil*, thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud - eş-Şeyh Ali Muhammed Mua'vvid (Riyâd: Dârü'l-Âbikân, 1998), 2/384.

⁹⁰ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 265-266; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/374; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 141.

⁹¹ el-En'âm 6/109.

Kıraat imamlardan İbn Kesîr ile Ebû Bekir Şu‘be’nin (ö. 193/809) bir rivayetine göre Ebû Âmr söz konusu kelimenin ilk harfı olan hemzeyi kesre ile kıraat ederken, diğer imamlar hemzeyi fetha harekesiyle kıraat etmişler.⁹²

Birinci kıraate göre söz konusu kelime ile başlangıç yapıldığından dolayı, hemzesi kesre ile kıraat edilmiş ve mefûl gizli olarak gelmiştir. Ayetin takdiri ise “مايشعركم ما يكون منهم” ve “مايشعركم إيمانهم” olmak üzere iki şekilde mümkün olmaktadır.⁹³

İkinci kıraate göre ise herhangi bir hazif söz konusu olmasa da “أَنَّهَا” kelimesinin ve sonrasında gelen nesnelerinin irabında ihtilaf vaki olmuştur.

Bazı alimler, “أَنَّهَا” edâtı ve sonrasındakiler, mastar tevilinde olup, “يشعركم” fiiline mefûldür demiş ve ayetin takdiri de “وما يدريكم أيها المؤمنون أن الآية التي تقترحونها إذا جاءت لا” şeklinde olacağını söylemişler.⁹⁴

Kimi alimler ise buradaki “أَنَّ” kelimesinin, “لعل” edâtı anlamında kullanıldığını söylemiş ve Ferhâhîdî’nin (ö. 175/791), Araplardan hikâye ettiği “إيت السوق أنك تشتري لنا شيئاً، أي لعلك” şeklindeki söz ve yorumunu delil olarak ileri sürmüşler.⁹⁵

Bu şekildeki kıraat farklılıklardan dolayı, ayetin neresinde vakıf yapılacağı konusunda da ihtilaf meydana gelmiştir. Söz konusu olan “أَنَّهَا” kelimenin hemzesi kesre ile kıraat edildiğinde vakf “ومايشعركم” fiili üzerine olacaktır ve cümle tam bir cümledir. Ayetin takdiri de “ومايشعركم إيمانهم” şeklinde olmaktadır. Daha sonra “لَنَّهَا” kelimesiyle yeni bir cümleye başlangıç yapılmaktadır. Kelime fetha harekesiyle kıraat edildiğinde ise ister “لعل” edâtının anlamı verilsin isterse de orada bir “لا” edâtı takdir edilsin “ومايشعركم” fiili üzerine vakf yapılmaz. Ayetin takdiri, “ومايشعركم أنها إذا جاءت لا يؤمنون” şeklindedir ve cümle öncesine bitştirilmiştir.⁹⁶

Diğer taraftan İbnü’l-Enbârî (ö. 328/940) ile İbnü’n-Nehhâs (ö. 698/1299) gibi âlimler, bu son kıraate göre ve “لَنَّهَا” kelimesinden “لعل” edâtının anlamı kastedildiği durumda

⁹² İbn Mücâhid, *Kitabu’s-Seb’a*, 265; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 147; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 310; Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/378-379; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 265-266; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/375-376; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 141.

⁹³ Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/379; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 266; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/377; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 141.

⁹⁴ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 267; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/380; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 142.

⁹⁵ Ezherî, *Me’âni’l-kıraât*, 1/379; İbn Zencele, *Hüccetü’l-kıraât*, 266; Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/377; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 141.

⁹⁶ Fârisî, *Hücce li’l-kurrâ*, 3/377; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 142.

“ومايشعركم” fiili üzerine vakfı ve أَنَّهُ kelimesiyle yeni bir cümleye başlangıcı caiz görmüşlerdir.⁹⁷

Buradaki vakf, yani “ومايشعركم” kelimesinin üzerindeki vakf, İbn Kesîr’in üzerinde vakf yapılmasının gerekli olduğunu söylediği üç yerden birisidir. Nitekim Dâni (ö. 444/1053), Kavvâs’a (ö. 380/990) isnad ettiği bir rivayetinde şunları ifade etmiştir. “Bizler, nefesimiz yetmediği yerde vakf yapacağız (duracağız). Ancak üç yer hariç, burada bilerek vakf yapacağız. Birincisi Âl-i İmrân sûresinin “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ”⁹⁸ ayetinde durup, “وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ”⁹⁹ ayetine ibtidâ edeceğiz. En’âm sûresinin “وَمَا يُشْعِرُكُمْ.....”¹⁰⁰ ayetinde durup, “أَنَّهُ إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ”¹⁰¹ ayetine ibtidâ edeceğiz. Nahl sûresinin “.... لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ”¹⁰² ayetinde durup “.... إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ”¹⁰³ ayetine ibtidâ edeceğiz.”¹⁰⁴

Yine Dâni, Kavvâs’tan dördüncü bir yerin daha olduğunu, o da Yâsin sûresinin “قَالُوا يَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ”¹⁰⁵ kısmında durup “هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ”¹⁰⁶ kısmına ibtidâ ettiğini, başka bir rivayetle aktarmıştır.¹⁰⁷

2. 6. Nâkıs Fiillerin İsimlerinin İzmârındaki İcâz

Sûrenin, وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مِنْتَهُ فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ, Sûrenin, “Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar” dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir, çünkü O hakimdir, bilendir,¹⁰⁸ ayetinde gelen “يَكُنْ مِنْتَهُ” terkinde birden çok kıraat varit olmuştur.

Kıraat imamlarından İbn Kesîr, ilk kelimeyi mushafta geldiği gibi yâ harfiyle, ikinci kelimeyi de merfu olarak kıraat etmiş, İbn Âmir, ilk kelimeyi tâ harfiyle, ikinci kelimeyi o da İbn Kesîr gibi merfu okumuştur. Diğer imamlar ise her iki kelimeyi de mushafta

⁹⁷ Ezherî, *Me ‘âni’l-kıraât*, 1/379; Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 142.

⁹⁸ Âl-i İmrân 3/7.

⁹⁹ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁰⁰ en-En’âm 6/109.

¹⁰¹ en-En’âm 6/109.

¹⁰² en-Nahl 16/103.

¹⁰³ en-Nahl 16/103.

¹⁰⁴ Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 143.

¹⁰⁵ Yâsîn 36/52.

¹⁰⁶ Yâsîn 36/52.

¹⁰⁷ Muhtar, *İzmârü’l-belâğî*, 143.

¹⁰⁸ en-En’âm 6/139.

geldiği gibi yani birinci kelimeyi yâ harfiyle ikinci kelimeyi ise mensû bolarak kıraat etmişlerdir.¹⁰⁹

Meşhur yedi kıraat imamların kıraati bu şekildeyken, Âsım'ın râvisinden olan Ebû Bekr Şu'be, ilk kelimeyi tâ harfiyle, ikincisini ise mushafta geldiği üzere mensûb olarak Âsım'ın kıraat ettiğini rivâyet etmiştir.¹¹⁰

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

و"إِنْ يَكُنْ" اِثْنِ كَفَاءٍ صَدَقَ، و"مِثْنَةً" دَنَا كَافِيًا.....

İbn Kesîr, ilk kelimeyi yâ harfiyle, ikinci kelimeyi de merfu olarak kıraat etmiş, İbn Âmir, ilk kelimeyi tâ harfiyle, ikinci kelimeyi o da merfu okumuştur. Diğer imamlar ise birinci kelimeyi yâ harfiyle ikinci kelimeyi ise mensûb olarak kıraat etmişlerdir. Ebû Bekir Şu'be, ilk kelimeyi tâ harfiyle, ikincisini ise mensûb olarak kıraat etmiştir.¹¹¹

Burada bizi ilgilendiren İbn Kesîr ile İbn Âmir'in dışındaki cumhurun kıraatidir. Zira cumhurun kıraatine göre "مِثْنَةً" kelimesi "يَكُنْ" fiilinin haberi olurken, ismi gizli olarak gelmiştir. Ayetin takdiri ise söz konusu "يَكُنْ" fiilinin kıraatine göre değişmektedir.¹¹² *وإن يكن مافي بطون* "Şayet fiil "يَكُنْ" şeklinde müzekker olarak kıraat edilirse ayetin takdiri, *وإن تكن مافي* şeklinde kıraat edildiğinde ise ayetin takdiri, *وإن تكن النسمه أونحوه ميته*,¹¹³

2. 7. Müşebbeh Bi'l Fiil Edâtlarının İsimlerinin İzmârındaki İcâz

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / Sûrenin, Bu, dosdoğru olan yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah size bunları sakınsınız diye buyurmaktadır,¹¹⁴ ayetinde gelen "أَنَّ" edâtının kıraatinde imamların ihtilafı meydana gelmiştir.

¹⁰⁹ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 271; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 151; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 320; Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/390-391; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 274-275; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/414-415; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 141.

¹¹⁰ Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 143-144.

¹¹¹ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 53; Kadî, *Vafî fi şerhi eş-Şatibîyye*, 268; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 144.

¹¹² Detaylı bilgi için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-Beyân 'an te'vili'l-âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dârü'l-Hicir, 1422/2001), 9/588.

¹¹³ Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/391; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 276; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/415; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 144.

¹¹⁴ En'âm 6/153.

Kıraat imamlarından sadece İbn Âmir, kelimenin fetha harekesiyle, nûn harfinin sükûnu ve muhaffef olarak idgamsız kıraat ederken, İbn Kesîr, Ebû Âmr ve Âsım gibi imamlar da hemzenin fetha harekesiyle, ancak nûn harfinin fethası ve şeddesiyle kıraat etmiş, Hamza ile Kisâî ise hemzenin kesre harekesiyle ve nûn harfinin şeddesiyle kıraat etmişlerdir.¹¹⁵

İmam Şâtıbî de kelimenin kıraatiyle alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:

و"أَنَّ" اكسروا شراً وبالخفِّ كَمَلَا

Sadece İbn Âmir, kelimenin fetha harekesiyle, nûn harfinin sükûnu ve muhaffef olarak kıraat ederken, İbn Kesîr, Ebû Âmr ve Âsım, hemzenin fetha harekesiyle, ancak nûn harfinin fethası ve şeddesiyle kıraat etmiş, Hamza ile Kisâî ise hemzenin kesre harekesiyle ve nûn harfinin şeddesiyle kıraat etmişlerdir.¹¹⁶

Hamza ile Kisâî'nin kıraati olan hemzenin kesresine göre herhangi bir hazf söz konusu değildir. Hemzenin fetha harekesiyle olan diğer kıraatlere göre ise hazif olabildiği gibi aynı zamanda olmayabilir de. Hazfın olmadığı duruma göre konumuz olan edâtın üzerinde geldiği cümle, daha önce geçen "أَنْ لا تَشْرِكُوا" cümlesine atıftır. Dolayısıyla herhangi bir şey mahzûf değildir. Hazfın olduğu durumda ise illet lâmi mahzûf olup ayetin takdiri, "وَلَاَنْ هَذَا صِرَاطِي... أَيِ اتَّبِعُوهُ لَأَنَّهُ مُسْتَقِيمٌ", Bazen de mahzûf olan bâ harfi olabilmektedir ve ayetin takdiri, "وَصَاكُم بِهِ ... وَيَأْنِ هَذَا صِرَاطِي"¹¹⁷ şeklinde olmaktadır.

İbn Âmir'in kıraatine göre ise "أَنَّ" edâtı, şeddeli olan "أَنَّ" edâtından muhaffef olmuş ve ardından gelen cümle haberiye, ismi ise gizli gelen şân zamiridir ve ayetin takdiri, "وَأَنَّهُ ... هَذَا صِرَاطِي"¹¹⁸ şeklinde olmaktadır.

Diğer taraftan farklı kıraatlere göre ayetteki vakf da şekillenecektir. Hemzenin kesre harekesiyle kıraat edildiğinde öncesinde geçen "تَذَكَّرُونَ" kelimesinin üzerine vakf yapılır ve tam bir vakftır. Hemzenin fetha harekesiyle olan kıraate gelince Dâni, bu kıraate göre "تَذَكَّرُونَ" kelimesinin üzerine vakfı menetmiştir. Çünkü bu durumda cümle atıf harfiyle

¹¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitabu's-Seb'a*, 273; İbn Hâleveyh, *Hücce*, 152; İbn Ebî Meryem, *Mûdah*, 323; Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/395; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 276-277; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/436-436; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 145.

¹¹⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 54; Kadî, *Vaflî fi şerhi eş-Şatibiyye*, 268; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 145.

¹¹⁷ Ezherî, *Me'âni'l-kıraât*, 1/395; İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 277; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/436-437; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 145.

¹¹⁸ İbn Zencele, *Hüccetü'l-kıraât*, 277; Fârisî, *Hücce li'l-kurrâ*, 3/436; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 145-146.

öncesine atfedilmiş bulunmaktadır. Ancak dil alimlerinden olan Üşmûnî (ö. 918/1513) söz konusu vakfı caiz görmüştür.¹¹⁹

¹¹⁹ Dâni, *Müktefâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, 261; Muhtar, *İzmârü'l-belâğî*, 145-146.

SONUÇ

Çalışmanın konusu olan En‘âm sûresi, Mekkî sûrelerden olup, güçlü olan görüşe göre tümü bir gecede idirilmiştir. Adını, bazı ayetlerde geçen ve birkaç hayvana delalet eden En‘am kelimesinden almıştır. Sûre; Yüce Allah’ın bir ve tek olduğuna, Peygamberlik müessesesine, canlı ve cansız bütün evren ve içindeklerinin yaratılışına, bütün insanların ölümden sonra dirileceğine, hak yoldan sapan bir hayat tercih edenlerin yanlış yolda olduklarına ve bu hayat tarzlarının reddine temas ettiği gibi bazı hayvanların etinin yenileceğine ve bazılarının yenilmeyeceğine de değinmiş ve insanoğlunu bilgilendirmiştir. Böylesi önemli konuları ihtiva eden sûre ile ilgili elbette birçok çalışma yapılmıştır. Ancak yaptığımız inceleme neticesinde bu makalede ele alındığı şekliyle, sûrede bulunan *izmâr îcâzı* diye müstakil bir çalışmanın olmadığına şahit olundu ve böyle bir çalışmanın yapılmasının faydalı olacağı mülahaza edildi. Daha önce de kısa olarak bahsedildiği gibi giriş kısmında sûrenin tanıtımına yardımcı olacak ve çok kısa birkaç kelâm edildikten sonra, hazif ile îcâz kavramları, çalışmanın ana mihverini oluşturdularından dolayı haklarında, bazı malumatlar verildi. Daha sonra asıl konu olan sûredeki izmâr (hazif) ve îcâzın tespit ve izahı yapıldı. Bu meyanda, önce yedi kıraate göre sûrede bulunan kıraat farklılıkları tespit edildi. Sonra hangi kıraate göre hazif îcâzının olduğu delilleriyle birlikte izah edildi. Çalışmanın neticesinde, sûrenin sekiz yerinde hazif îcâzının olduğu müşahede olundu. Bunlar; nidâ edâtı olan yâ harfi, mastariye edâtı olan “أَنْ/en” harfi, mübteda ve haber, fâil, meful, nâkıs fiillerin ismi ve müşebbeh bi’l fiil edâtlarının isimleridir ki bunlar cümlelerin unsurlarıdır. Îcâz hazfinin gayelerini kısa olarak; mahzûfu yüceltme, takdis veya küçümseme, saygı ve hürmet nedeniyle mahzûfu zikretmeme, manada mübalağa, muhatabı kınama ve tehdit, verilmek istenen mesajı genel olarak iletmek, yine verilmek istenen mesajı bir an önce iletmek, fasılaya riyat etmek şeklinde ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Baysan, Elanur. *Kelimede Gerçekleşen Harf Hazifleri ve Kur'an-ı Kerim'deki Ebebî Boyutu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul 2024.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî. *Me 'âlimu't-tenzîl*. Thk. Muhanned Abdusselam, Osman Cuma Zamiriyye, Süleyman Muslih el-Harş. Riyad: Dârü't-Tayyibe, 1989.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî. *Delâ'ilü'l-i 'câz fî 'ilmi'l-me 'ânî*. Thk. Mahmud Muhammed Şakir Ebû Fehr. Kahire: Dârü'l-Medeni. 4. Basım, 1992.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî. *el-Müktefâ fî'l-vakfî ve'l-ibtidâ*. Thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Kahire: Dârü's-Sahabe li't-Türâsi bi Tanta, 1427/2006.
- Durmuş, İsmail. "Hazîf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî. *el-Baḥru'l-Muhîṭ*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Mu'avid. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû Nâsr, Mustafa Abdusselâm. *el-Hazfu'l-belağî fî'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.
- Ebüsuûd, Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Thk. Abdulkadir Ahmed Âtâ. Riyad: Meketebetü'r-Riyâdi'l-Hâdîse, ts.
- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî. *Nüzhetü'l-elibbâ' fî ṭabaḳâti'l-üdebâ'*. Kahire: y.y., 1386/1967.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Me 'âni'l-kıraât*. Thk. İyâd Mustafa Dervîş - 'Avd b. Hamd el-Kavzî. 3 Cilt. Riyâd: y.y. 1991.
- Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâ'i's-seb'a* (el-Hücce fî 'ileli'l-kırâ'ati's-seb'). Thk. Bedreddin Kahvecî-Beşîr Cüveycâtî. Dımaşk: Dârü'n-Neşr, 1404/1984.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Âmr b. Temîm. *Kitabu'l-'ayn*. Thk. Abdulhamîd Hindavî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî. *Sirru'l-feşâha*. Nşr. Alî Fûde. Kahire: y.y., 1305/1932.
- Işık, Emin. “En‘âm Sûresi”. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, 1995.
- İbn Âtiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî. *el-Muhareru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdus Selam Abduş-Şafî Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el- Haşâiş*. Nşr. Muhammed Alî en-Neccâr. Beyrut: y.y., 1371/1952.
- İbn Ebî Meryem, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Fesevî (İbn Ebî Meryem). *el-Mûdah fî vücûhi'l-kıraat*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 2009.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdullah el-Huseyin b. Ahmed b. Hamdan. *el-Hücce fî'l-kıraâtî's-seb'a*. Thk. Abdul 'all Sâlim el-Mükrrrem. Beyrut: Dârü's-Şürük, 1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1414.
- İbn Mâsûm, Ali b. Ahmed b. Muhammed Mâsûm (Ali Hân b. Mirzâ Ahmed İbn Mâsûm). *Envâru'r-rabî' fî envâ'î'l-bedî'*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî. *Kitabu's-Seb'a fî'l-kıra'ât li İbn Mücahid*. Thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1400/1980.
- İbn Zencele, Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed. *Hüccetü'l-kıraât*. Thk. Saîd el-Efğanî. Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Meselü's-sâir fî edebi'l kâtib ve's-şâ'ir*. Kahire: y.y., 1312.
- Kaçar, Halil İbrahim. “Türkçe Meallerin Eksilteli Kullanımlar (Hazif Üslûbu) Açısından Değerlendirmesi”. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 30 (2006/1), 169-189.
- Kadî, Abdülfettah Abdülganî. *el-Vâfî fî şerhi eş-Şatibîyye fî'l-kırâati's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâd li't-Tevzi, 4. Basım 1416/1992.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi ' li aḥkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Matlûb, Ahmed en-Nâsirî es-Sayâdî er-Rufâî. *Esâlîb belâğîyye*. Kuveyt: Vekaletü'l-Matbuaat, 1980.
- Muhtar, Muhammed Emin Muhammed el-Muhtar. *el-İzmârü'l-belâğî fî'l-kırâati'l-Kur'âniyye*. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâiretu's-Sakâfe, 2014.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber el-Müberred el-Ezdî. *el-Mukteḍab*. Nşr. Muhammed Abdülhâlik Udayme. Beyrut: y.y., ts.
- Saraç, M. A. Yekta. "Îcâz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, 2000.
- Sarmış, İbrahim. "Müerric es-Sedûsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV. Yayınları, 1998.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfîî. *ed-Dürrü'l-menşûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*. Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. Kahire: Merkezü'l-Hicr. 1424/2003, 5/245.
- Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh b. Halef b. Ahmed. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fî'l-kırâati's-seb'*. Thk. Muhammed Temîm ez-Zabî. Medine: Matbaatü'l-Gavsânî, 5. Basım 1431/2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-âyi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. Kahire: Dârü'l-Hicir, 1422/2001.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Tefsîru'l-keşşâf 'an ḥaḳâiki ğavâmîdi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîli fî vucûhi't-te'vîl*. Thk. eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcud - eş-Şeyh Ali Muhammed Mua'vvid. Riyâd: Dârü'l-Âbikân, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfîî. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Kahire: y.y., 1376/1957.

Etik Beyan / Ethsûrel Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sûrecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethsûrel principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Ferit DİNÇER

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

The author declares that he have no competing interests.